

UDK: 343.71

**BOSQINCHILIK JINOYATINING OBYEKTIV VA SUBYEKTIV
BELGILARINING NAZARIY TAHLILI****Toshmatov Jasur Baxtiyor o'g'li***O'zbekiston Respublikasi Milliy universiteti, Huquqshunoslik fakulteti, 3-kurs talabasi***Rahimov A. T***Ilmiy rahbar: yuridik fanlar nomzodi, dotsent*

Annotatsiya: *Ushbu maqolada bosqinchilik jinoyatining huquqiy tabiati, uning obyektiv va subyektiv belgilari kriminologik va jinoyat huquq nuqtai nazaridan ilmiy tahlil qilingan. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 164-moddasi talqin etilgan, xorijiy mamlakatlar qonunchiligidagi yondashuvlar bilan qiyosiy tahlil o'tkazilgan. Maqolada jinoyatning obyekt, obyektiv tomoni, subyektiv va subyektiv tomoni alohida ko'rib chiqilib, amaliyotdagi muammolar tahlil qilingan.*

Kalit so'zlar: *bosqinchilik, mol-mulkni o'g'irlash, jinoyat tarkibi, obyektiv belgilar, subyektiv belgilar, jinoyat niyat, to'g'ridan-to'g'ri maqsad, maxsus maqsad.*

Аннотация: *В данной статье проводится научный анализ правовой природы разбоя, его объективных и субъективных признаков с точки зрения криминологии и уголовного права. Дана интерпретация статьи 164 Уголовного кодекса Республики Узбекистан, проведён сравнительный анализ с подходами законодательства зарубежных государств.*

Ключевые слова: *разбой, хищение имущества, состав преступления, объективные признаки, субъективные признаки, преступный умысел, прямой умысел, специальная цель.*

KIRISH

Bosqinchilik – o'zbekiston Respublikasi jinoyat huquqida mulkiy jinoyatlarning eng xavfli turlaridan biri sifatida tavsiflanadi. Jinoyat kodeksining 164-moddasida belgilangan ushbu jinoyat o'zining ikki tomonlama tabiati bilan alohida ajralib turadi: bir tomondan, u mol-mulkka qarshi jinoyat, ikkinchi tomondan esa, shaxsning jismoniy daxlsizligiga qarshi xuruj hisoblanadi.

Mamlakatimizda mulkiy jinoyatlar statistikasi tahlili shuni ko'rsatadiki, bosqinchilik holatlari umumiy jinoyatchilikning sezilarli qismini tashkil etadi. Bu esa mazkur jinoyat tarkibini chuqur o'rganish, uning obyektiv va subyektiv belgilarini aniq belgilash hamda ularni to'g'ri malakalashtirish masalasini dolzarb qilib qo'ymoqda.

Ushbu ilmiy tadqiqotning maqsadi bosqinchilik jinoyatining huquqiy mohiyatini ko'p qirrali tahlil qilish, uning tarkibiy elementlarini aniqlashtirish va amaliyotda yuzaga keladigan malakalashtirish muammolari bo'yicha tavsiyalar ishlab chiqishdan iborat. Tadqiqot jarayonida qiyosiy-huquqiy, mantiqiy, tarixiy-huquqiy va tizimli tahlil usullaridan foydalanildi.

1. BOSQINCHILIK JINOYATINING UMUMIY HUQUQIY TAVSIFI

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 164-moddasi (2-qism)ga binoan, bosqinchilik – bu boshqa odamning mulkini o'g'irlash maqsadida hamla qilish yoki shunday hamla qilish tahdidi bilan birlashgan zo'ravonlik yoki zo'ravonlik tahdididan foydalanish harakatlaridir.

Jinoyat huquqi nazariyasida bosqinchilik to'rtta asosiy element orqali ifodalanadi: jinoyat obyekti, jinoyatning obyektiv tomoni, jinoyat subyekti va jinoyatning subyektiv tomoni. Ushbu to'rt element yig'indisi jinoyat tarkibini tashkil qiladi va ularning har biri to'liq isbotlangandagina jinoyat sodir etilgan deb hisoblanadi.

Xorijiy huquqshunoslikda bosqinchilik "robbery" (ingliz tili), "Raub" (nemis tili), "vol avec violence" (frantsuz tili) kabi atamalar bilan belgilanadi va odatda zo'ravonlik va o'g'irlashning birikmasini o'z ichiga oluvchi jinoyat sifatida tavsiflanadi. Xalqaro tajriba shuni ko'rsatadiki, aksariyat huquq tizimlari ushbu jinoyatni zo'ravonlik bilan birga sodir etiladigan mulkiy jinoyat sifatida alohida bo'limda tartibga soladi.

2. BOSQINCHILIK JINOYATINING OBYEKTIV BELGILARI

2.1. Jinoyat Obyekti

Jinoyat tarkibida obyekt deganda huquqiy muhofaza ostidagi ijtimoiy munosabatlar tushuniladi. Bosqinchilikda ikki xil obyekt mavjud bo'lib, bu uni boshqa mulkiy jinoyatlardan tubdan farqlab turuvchi asosiy belgisi hisoblanadi.

Birinchi (asosiy) obyekt – bu mulkchilik munosabatlari. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 53-moddasiga muvofiq, xususiy mulk huquqi davlat tomonidan kafolatlanadi va himoya qilinadi. Bosqinchi boshqa shaxsga tegishli mulkni qo'lga kiritish orqali ushbu asosiy huquqni buzadi.

Ikkinchi (qo'shimcha) obyekt – shaxsning hayoti, sog'lig'i va jismoniy daxlsizligi. Bu jihat bosqinchilikni oddiy o'g'irlik yoki firibgarlikdan tubdan ajratib turadi: bosqinchi nafaqat mulkni egallashga, balki buning uchun zo'ravonlikdan foydalanishga yoki undan qo'rqitishga tayyorligini ko'rsatadi. Aynan shu ikki tomonlama hujum bosqinchilikka boshqa mulkiy jinoyatlarga qaraganda ancha yuqori ijtimoiy xavf darajasini beradi.

Jinoyatning predmeti sifatida o'zga shaxsga tegishli ko'char mol-mulk – pul, qimmatbaho buyumlar, texnika va boshqalar – tushuniladi. Ko'chmas mulk bosqinchilik predmeti bo'la olmaydi, chunki uni jismonan "olib ketish" mumkin emas.

2.2. Jinoyatning Obyektiv Tomoni

Bosqinchilikning obyektiv tomoni quyidagi majburiy elementlarni o'z ichiga oladi:

- Harakat (actus reus) – zo'ravonlikni qo'llash yoki uni qo'llash tahdidi;
- Natija – o'g'irlash imkoniyatining paydo bo'lishi yoki mulkni qo'lga kiritish;
- Sabab bog'liqligi – zo'ravonlik va mulkni egallash o'rtasidagi bevosita aloqa.

Zo'ravonlik ikki shaklda namoyon bo'lishi mumkin: jismoniy zo'ravonlik (urish, bo'g'ish, bog'lash, qurol ishlatish va hokazo) hamda psixik zo'ravonlik (hayot va sog'liqqa real xavf tug'diruvchi tahdidlar).

Huquqshunoslikda muhim masala – zo'ravonlikning "real" xavf tug'diruvchi darajasi. Sud amaliyoti shuni ko'rsatadiki, agar maqsad qo'rqitish va shunda mulkni egallash bo'lsa, hattoki buyum bilan (masalan, qalam yoki soyabon bilan) qo'rqitish ham zo'ravonlik tahdidi sifatida baholanishi mumkin, chunki jabrlanuvchi uni real qurol deb qabul qiladi.

Bosqinchilik — rasmiy tarkibli jinoyat: u hamla boshlangan zahyoti tugallangan hisoblanadi. Mulkni haqiqatda qo'lga kiritish yoki yo'qligi natijaga ta'sir qilmaydi; faqat harakat va niyat isbotlanganda jinoyat tarkibi to'liq bo'ladi. Bu holat bosqinchilikni natijasi bilan aniqlanadigan o'g'irlikdan huquqiy jihatdan farqlaydi.

3. BOSQINCHILIK JINOYATINING SUBYEKTIV BELGILARI

3.1. Jinoyat Subyekti

Bosqinchilik subyekti umumiy subyekt bo'lib, quyidagi talablarni qondirishi lozim: birinchidan, jinoyat sodir etilgan vaqtda 14 yoshga to'lgan bo'lishi; ikkinchidan, aqliy jihatdan hisob-kitob qila oladigan (saniyaviy), ya'ni o'z harakatlari mohiyatini tushunib, ularni boshqara oladigan bo'lishi kerak.

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 17-moddasiga ko'ra, bosqinchilik sodir etganlik uchun jinoiy javobgarlik 14 yoshdan boshlanadi. Qonun chiqaruvchi ushbu chegarani pasaytirganining sababi shundaki, adolatli bo'lgan 14 yoshdagi shaxs ham zo'ravonlik bilan o'g'irlash harakatining ijtimoiy xavfliligini anglash qobiliyatiga ega deb hisoblanadi.

Jamoa bo'lib sodir etilgan bosqinchilikda subyektlar majmuasi masalasi alohida ahamiyat kasb etadi. Agar guruh a'zolaridan biri 14 yoshga to'lmagan bo'lsa, u jinoyat subyekti hisoblanmaydi va unga nisbatan jinoiy ish qo'zg'atilmaydi, ammo boshqa guruh a'zolari to'liq javobgar bo'ladi.

3.2. Jinoyatning Subyektiv Tomoni

Bosqinchilikning subyektiv tomoni ikki muhim elementdan iborat: aybning shakli va jinoyatning maqsadi.

Aybning shakli faqat to'g'ridan-to'g'ri qasd (*dolus directus*) bo'lishi mumkin. Bu degani, shaxs: (1) o'z harakatining ijtimoiy xavfli ekanligini anglaydi; (2) ijtimoiy xavfli oqibatlar yuzaga kelishini xohlaydi. Ehtiyotsizlik yoki egri qasd bilan bosqinchilik sodir etilishi mumkin emas — bu bosqinchilikning asosiy subyektiv belgilaridan biri.

Maxsus maqsad — boshqa odamning mol-mulkini noqonuniy ravishda o'zlashtirish — bosqinchilikning majburiy subyektiv belgisi hisoblanadi. Agar zo'ravonlik boshqa maqsad uchun (masalan, shaxsiy adovatni qondirish, uyga kirib olish uchun qo'riqchini chalg'itish kabi) qo'llanilsa, jinoyat bosqinchilik sifatida malakalashtirilib bo'lmaydi.

Shu o'rinda jinoyat huquqi nazariyasida muhim masala — niyatning shakllanish vaqti. Sud amaliyotiga ko'ra, zo'ravonlik boshlanishidan oldin o'g'irlash niyati mavjud bo'lishi lozim. Agar zo'ravonlik avval sodir bo'lib, keyin mulkni egallash rejasi tuzilsa, bunday holat odatda zo'ravonlik va o'g'irlikni alohida jinoyatlar majmuasi sifatida baholanadi, bosqinchilik emas.

4. BOSQINCHILIKNING MALAKALASHTIRUVCHI BELGILARI

O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksining 164-moddasi ikkinchi va uchinchi qismlarida bosqinchilikning og'irlashtiruvchi (malakalashtiruvchi) belgilari ko'rsatilgan. Bu belgilar mavjud bo'lganda jinoyat uchun jazoni oshiruvchi sharoitlar deb hisoblanadi:

a) Oldindan til biriktirib, guruh bo'lib yoki uyushgan jinoyatchilik guruh tomonidan sodir etilishi — bu holat jamoaviy jinoiy faoliyatning xavfliroq ekanligini aks ettiradi;

b) Qurol yoki qurol sifatida ishlatiladigan buyumlar qo'llanilganda — bu jabrlanuvchiga jiddiy jismoniy zarar yetkazish xavfini sezilarli darajada oshiradi;

c) Xavfli zo'ravonlik bilan birga sodir etilishi — ko'pincha sog'liqqa o'rtacha og'irlikdagi yoki og'ir tan jarohati yetkazilishi tushuniladi;

d) Ko'p miqdorda mol-mulk egallash maqsadida sodir etilishi — ko'p miqdor O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksida aniq miqdoriy ko'rsatkich bilan belgilanadi;

e) Takroran yoki jinoyatchilik yo'li bilan bir necha marta daromad olish maqsadida sodir etilganda — bu shaxsning jinoiy moyilligi haqida guvohlik beradi.

Ushbu malakalashtiruvchi belgilar mavjud bo'lganda, sudlar nafaqat jazoni oshiradilar, balki jazolash turini ham qattiqroqqa almashtirish imkoniyatiga ega bo'ladilar.

5. BOSQINCHILIKNI MALAKALASHTIRISH AMALIYOTIDAGI MUAMMOLAR

Ish amaliyotida bosqinchilikni malakalashtirish bir qancha murakkab muammolarni keltirib chiqaradi. Birinchi muammo — bosqinchilikning o'g'irlik va zo'ravonlik majmuasidan farqlanishi. Agar zo'ravonlik o'g'irlashdan keyin sodir bo'lsa (masalan, ushlanib qolmaslik uchun), buni bosqinchilik deb baholash to'g'ri bo'lmasligi mumkin. Sud amaliyoti bu masalada bir xil pozitsiyani saqlab kelmagan.

Ikkinchi muammo — psixik zo'ravonlikning talqini. Sudlar zo'ravonlik tahdidining "real" yoki o'ynatma ekanligini aniqlashda turli mezonlarga murojaat qiladilar: jabrlanuvchining subyektiv qabul qilishi, tahdidning ko'rinishi (og'zaki yoki harakatlar orqali), vaqt va joy sharoitlari va hokazo.

Uchinchi muammo — niyatning isbotlanishi. Subyektiv tomonni isbotlash ko'p hollarda murakkab, chunki niyat bevosita kuzatib bo'lmaydi va bilvosita dalillar asosida aniqlanadi. Bu ayniqsa zo'ravonlik va o'g'irlash o'rtasidagi vaqt farqi mavjud bo'lganda yaqqol namoyon bo'ladi.

Xalqaro tajribada ushbu muammolarni hal qilish uchun qonunchilikda aniq mezonlar belgilab qo'yiladi. Masalan, Buyuk Britaniya jinoyat huquqida (Theft Act 1968) bosqinchilikni boshqa jinoyatlardan farqlash uchun aniq «darhol oldin yoki darhol so'ng» tamoyili qo'llaniladi, ya'ni zo'ravonlik o'g'irlash bilan bir vaqtda yoki bevosita bog'liq bo'lishi lozim.

XULOSA

Bosqinchilik jinoyatining obyektiv va subyektiv belgilarini tahlil qilish quyidagi muhim xulosalar chiqarishga imkon beradi:

Birinchiidan, bosqinchilik ikki tomonlama obyektga ega murakkab jinoyat bo'lib, mulkchilik munosabatlari va shaxsning jismoniy daxlsizligi bir vaqtda himoya qilinadi. Bu uning boshqa mulkiy jinoyatlardan tubdan farqini belgilaydigan asosiy xususiyatdir.

Ikkinchiidan, bosqinchilikning obyektiv tomoni zo'ravonlik yoki uning tahdidini o'z ichiga olishi hamda rasmiy (formal) tarkibga ega bo'lishi — jinoyat hamla boshlanishi bilan oq tugallangan deb hisoblanishi — huquqni qo'llashda alohida e'tibor talab qiladi.

Uchinchiidan, subyektiv tomonning faqat to'g'ridan-to'g'ri qasd va maxsus maqsadni o'z ichiga olishi bosqinchilikni boshqa zo'ravonlik jinoyatlaridan farqlashning asosiy mezonini hisoblanadi.

Yuqoridagi tahlil asosida amaliy tavsiya sifatida quyidagilarni ilgari surish mumkin: O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksiga bosqinchilikni o'g'irlik va zo'ravonlik majmuasidan farqlashga oid aniq mezonlarni belgilovchi izohlar kiritish; sud amaliyotida psixik zo'ravonlikning baholanishi uchun birxil mezonlarni ishlab chiqish; huquqni muhofaza qilish organlariga bosqinchilik jinoiy niyatini isbotlash bo'yicha metodologik ko'rsatmalar tayyorlash.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

1. O'zbekiston Respublikasi Jinoyat kodeksi. 1994 yil 22 sentabr. – Toshkent: Adolat, 2024.
2. O'zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasi. 1992 yil 8 dekabr. – Toshkent: O'zbekiston, 2023.
3. Qodirov A., Mirzayev F. Jinoyat huquqi. Maxsus qism. – Toshkent: TDYI nashriyoti, 2022. – 480 b.
4. Rahimov A.T. Mulkiy jinoyatlarning kriminologik tahlili. – Toshkent: Fan, 2021. – 312 b.
5. Ubaydullayeva M. Jinoyat huquqida zo'ravonlikning baholanishi // Huquq va hayot jurnali. – 2023. – №4. – B. 45-52.
6. O'zbekiston Respublikasi Oliy sudi Plenumining 2019 yil 20 sentyabrdagi «Mulkiy jinoyatlarni ko'rib chiqish amaliyoti to'g'risida» 23-sonli qarorlari to'plami.
7. Kruglikov L.L. Ugolovnoye pravo Rossii. Osobennaya chast'. – Moskva: Prospekt, 2020. – 624 s.
8. Smith, J. Criminal Law. 14th ed. – London: Sweet & Maxwell, 2022. – 896 p.
9. Theft Act 1968. – London: HMSO, 1968. (Buyuk Britaniya qonunchiligi)
10. Strafgesetzbuch (StGB) § 249 – Raub. – Berlin: Bundesministerium der Justiz, 2023. (Germaniya qonunchiligi)